

Wiadomości Numizmatyczne, R. LIII, 2009, z. 1 (187)

JIRÍ ŠOUŠA, JAROSLAV ŠŮLA

TISK POLSKÝCH BANKOVEK V ČESKOSLOVENSKU V POLOVINĚ XX. STOLETÍ

Československá (dnes česká) cedulová tiskárna v Praze si brzy po svém uvedení do provozu získala velmi dobré jméno. Byla vybavena na svou dobu výbornými stroji, pracovali v ní vynikající grafici a rytci a neustále zdokonalovala techniku tisku. Není divu, že za dobu své téměř osmdesátileté existence posloužila svými výrobky i cizím státům.

V době II. světové války se zde tiskly pro Slovenskou republiku její první státovky (10 Ks/1939, 20 Ks/1939), o něco později i bankovky (1000 Ks/1940, 500 Ks/1941),¹ po skončení války tiskla bankovky pro Rumunsko v hodnotě 100 lei s datem 25. 6. 1947,² v šedesátých a sedmdesátých letech XX. století i pro rozvojové země, např. pro Kubu, Malí, Guineu a zřejmě i další státy.³ Významně se jako Tiskárna platidel Národní banky Československé (a poté jako Tiskárna bankovek Státní banky československé)⁴ podílela na tisku tří hodnot pro peněžní reformu v Polsku, realizovanou koncem října roku 1950.

¹ Jejich vyobrazení a popis podává Julius S é m, *Papírové peníze na území Československa 1762–1975*. Hradec Králové 1977, viz č. 312, 313, 320 a 319. — Na druhé straně Slovenská republika, která provedla v roce 1939 jednostrannou měnovou odstavku od zbytku západní části bývalé Československé republiky a zavedla vlastní měnu, však neměla pochopení pro potřebu mincí okupovaných částí Českých zemí (tzv. Protektorát Čechy a Morava) a odmítala pražskému ministerstvu financí vyjít vstříc při jeho žádosti o ražbu mincí v Kremnici. Srv.: Jaroslav Š ů l a, *O vzniku mincí Protektorátu Čechy a Morava*. Acta Universitatis Carolinae — Philosophica et Historica 1/1993 (Z pomocných věd historických XI — Numismatica), Praha 1996, s. 75–88).

² Josef B r d l, *Státní tiskárna cenin*. Praha 1988, s. 34, 37.

³ *Tamtéž*, s. 45–47; Jir í Š o u š a — Jaroslav Š ů l a, *Peníze v proměnách moderní doby. Tvorba československých bankovek v letech 1945–1989*. Praha — Pelhřimov 2006, s. 162.

⁴ Zákonem ze dne 9. 3. 1950 o Státní bance československé (č. 31/1950 Sbírký zákonů republiky Československé; zákon nabyt účinnosti dnem 1. dubna 1950) zanikla dosavadní Národní banka Československá, s platností od 1. 7. 1950 byla zřízena Státní banka československá v Praze a současně i TP NBČS byla přejmenována na TB SBČS (J. Š o u š a — J. Š ů l a, *Peníze v proměnách času*, s. 31).

V Československu byla okupační platidla po skončení II. světové války v rámci nápravy měny postupně vytěšňována z oběhu počínaje dnem 10. května 1945⁵ a dnem 1. listopadu 1945 byla provedena měnová reforma, přičemž byla dána do oběhu nová papírová platidla, státovky a bankovky. Dnem 1. června 1953 byla v Československu provedena třídně pojatá peněžní reforma, při níž byla stažena veškerá dosavadní platidla, kovová i papírová, a byla nahrazena oběživem vyrobeným v zájmu utajení v SSSR; československá vláda přitom přebírala některé prvky z peněžních reforem uplatněných v ostatních „lidově demokratických“ státech, mj. i v Polsku.

Východní území Polska byla osvobozována od německých okupantů již v průběhu druhé poloviny roku 1944. Počínaje dnem 27. 8. 1944 dávala tzv. lublinská vláda do oběhu platidla série 1944, která byla vytištěna v SSSR (GOZNAK v Moskvě). Jde o hodnoty 10 zł, 20 zł, 50 zł, 100 zł a 500 zł (v oběhu od 27. 8. 1944),⁶ dále 1 zł, 2 zł a 5 zł (v oběhu od 18. 9. 1944),⁷ 50 gr (v oběhu od 29. 2. 1945),⁸ 10 zł (v oběhu od 22. 3. 1945),⁹ 2 zł (v oběhu od 12. 4. 1945),¹⁰ 5 zł¹¹ a 20 zł (obě v oběhu od 19. 10. 1945),¹² 500 zł (v oběhu od 10. 10. 1945),¹³ 50 zł (v oběhu od 24. 10. 1945)¹⁴ a 100 zł (v oběhu od 24. 11. 1945).¹⁵ Všechny uváděné hodnoty vytvořil moskevský výtvarník tiskárny GOZNAK Ivan Ivanovič Dubasov, který se autorsky podílel na prvních poválečných platidlech dalších států východní Evropy.¹⁶ Okupační platidla emise s datem 1. března 1940 v hodnotách 1 zł, 2 zł, 5 zł, 10 zł, 20 zł, 50 zł, 100 zł a 500 zł (byla v oběhu od 27. 3. 1940), dále platidla s datem 1. srpna 1941 v hodnotách 1 zł, 2 zł, 5 zł, 50 zł a 100 zł (byla v oběhu od srpna 1941) ztratila svou platnost dnem 10. ledna 1945.¹⁷

Na rozdíl od Československa nebyly v Polsku uvedeny do oběhu bankovky, které nechala v USA a ve Velké Británii připravit londýnská exilová vláda,¹⁸ takže nová varšavská vláda musela přistoupit k tisku dalších bankovek, které vytvořili polští umělci

⁵ Jaroslav Š ů l a, *Obnova československé měny po druhé světové válce*. Sběratelské zprávy č. 58 (příloha), Hradec Králové 1987, s. 61–65.

⁶ Czesław M i ł c z a k, *Katalog polskich pieniędzy papierowych od 1794*. Warszawa 2005, č. 108–112.

⁷ Cz. M i ł c z a k, *Katalog polskich pieniędzy papierowych*, č. 105–107 (hodnotu 2 zł, tj. č. 106, dotiskovala ještě Drukarnia Narodowa, Kraków, a Państwowa Wytwórnia Papierów Wartościowych, Łódź).

⁸ *Tamtéž*, č. 104 (a dotisk Drukarnia Narodowa, Kraków).

⁹ *Tamtéž*, č. 115 (Drukarnia Narodowa, Kraków a PWPW, Łódź).

¹⁰ *Tamtéž*, č. 113 (a dotisk Drukarnia Narodowa, Kraków).

¹¹ *Tamtéž*, č. 114 (a dotisk Drukarnia Narodowa, Kraków).

¹² *Tamtéž*, č. 116 (a dotisk Drukarnia Narodowa, Kraków, a PWPW, Łódź).

¹³ *Tamtéž*, č. 119 (a dotisk PWPW, Łódź).

¹⁴ *Tamtéž*, č. 117 (a dotisk PWPW, Łódź).

¹⁵ *Tamtéž*, č. 118 (a dotisk PWPW, Łódź).

¹⁶ Zbyšek Š u s t e k, *Grafická kompozícia vojenských platidiel tlačených za II. svetovej vojny v ZSSR pre Rumunsko, Maďarsko, Československo a Poľsko*. Numizmatika [Bratislava], 15, 1997, s. 40–79; t ý ž, *Neznámí autori československých papierových platidiel z rokov 1944, 1953 a 1961*. *Tamtéž*, s. 80–89.

¹⁷ Cz. M i ł c z a k, *Katalog polskich pieniędzy papierowych*, č. 91–103.

¹⁸ *Tamtéž*, č. 79–88.

a realizovaly se v domácích tiskárnách (Łódź, Warszawa),¹⁹ v jednom případě však v TP NBCS v Praze.

Tato bankovka v hodnotě 500 zł nese datum 15. 7. 1947 a vydal ji Narodowy Bank Polski (dále jen: NBP, tj. Polská národní banka). Symbolizuje na líci mořský rybolov, na rubu zobrazuje přístav v Gdyni. Navrhl ji polský výtvarník Waclaw Borowski, rytec tiskových desek není uveden a byla tištěna oboustranně ofsetem v nákladu 25 703 000 exemplářů. Papír je s vodoznakem, dodávala ho polská strana. Bankovka obíhala od 20. ledna 1949 do 8. listopadu 1950.²⁰ Jsou známy její čtyři varianty v číslování, což znamená, že byla postupně dotiskována.

Spisy o této zakázce, uložené v archivech v Praze, však plně nekorrespondují s polskými údaji. Narodowy Bank Polski si dopisem ze dne 16. září 1948 objednal u NBCS výrobu 20 000 svazků (1 svazek = 1000 kusů) bankovek v hodnotě 500 zł za 488,- Kčs za svazek, a 4. listopadu 1948 si úmluvou mezi představiteli obou stran objednal dalších 20 000 svazků stejných bankovek; poněvadž ale šlo již o dotisk z hotových ploten, tak měl za prvních deset tisíc svazků zaplatit 478,- Kčs za jeden svazek a za druhých deset tisíc svazků zaplatit již jen 473,- Kčs za svazek. Zboží mělo být dodáváno do Varšavy ve čtyřech termínech po 5000 svazcích, vždy v posledních pěti dnech dubna, května, června a července 1949. Tuto úmluvu podepsal za NBP jeho ředitel Stanisław Riedel a za NBCS náměstek generálního ředitele Ján Oliva. Obchodní správa poslala NBP do Varšavy potvrzení této úmluvy a poděkovala „za důvěru k práci našeho grafického ústavu, kterou jste nám touto objednávkou znovu prokázali”.²¹ Dne 30. prosince 1949 si však NBP objednal francouzsky psaným dopisem dalších 30 000 svazků této bankovky.²² Obchodní správa NBCS v Praze potvrdila presidiu NBP ve Varšavě dopisem z 9. ledna 1950 tuto objednávku a napsala: „Děkujeme Vám za Vaši důvěru, kterou jste znovu poctili náš grafický ústav a ujišťujeme Vás, že provedení Vaší objednávky bude věnována největší možná péče. Prosíme Vás, abyste přijali projev naší opravdové úcty a naše přátelské pozdravy”.²³ Papír na bankovky této objednávky (30% hadrů, 70% celulózy) musel být doobjednán ke zhotovení v národním podniku Úpské papírny, závod Maršov, za cenu 47,40 Kčs za 1 kg a bylo ho zapotřebí cca 40 000 kg. Tyto bankovky odešly transportem 23. února 1950 zvláštním vagonem připojeným k bohumínskému rychlíku, který odjížděl ve 23,50 z Wilsonova nádraží v Praze (nyní hlavní nádraží), zásilka měla obsahovat cca 4 000 000 kusů. Další transporty měly následovat v měsíčních intervalech v množství po 5 miliónech kusů. Druhý transport byl vypraven z Prahy 5. dubna 1950 odpoledním bohumínským rychlíkem č. 38 a třetí dne 16. června 1950, který obsahoval 6 580 800 kusů bankovek. Ještě 23. února 1950 byla uzavřena další smlouva na tisk 30 miliónů exemplářů ofsetových bankovek po

¹⁹ *Tamtéž*, č. 120–131, č. 133 (jde o hodnoty: 1000 zł, 500 zł, 1000 zł, 1 zł, 2 zł, 5 zł, 10 zł, 20 zł, 50 zł, 100 zł, 20 zł, 100 zł a 1000 zł).

²⁰ *Tamtéž*, č. 132.

²¹ Archiv Státní tiskárny cenin (dále jen: A STC) Praha. — O osobě Jána Olivy viz: J. Š o u š a — J. Š ů l a, *Peníze v proměnách moderní doby*, s. 238–239.

²² Originál dopisu uložen v A STC Praha a potvrzoval telefonickou objednávkou, kterou Władysław Bartoszewski sděloval řediteli tiskárny ing. Mirko Valinovi (o něm: J. Š o u š a — J. Š ů l a, *Peníze v proměnách moderní doby*, s. 242).

²³ A STC Praha, kopie dopisu.

500 zł (prvních 20 tisíc svazků za 462,- Kčs za jeden svazek, zbytek za 458,- Kčs za 1 svazek).²⁴

O těchto bankovkách psal 22. února 1950 JUDr. Leopold Chmela (tehdy ještě generální ředitel Národní banky Československé) ministru financí Jaroslavu Kabešovi: „Nyní však dojde k prvnímu transportu nově objednaných offsetových 500 zł (typ, který je t. č. v oběhu), a to ve čtvrtek dne 23. února zvláštním vagonem připojeným k bohumínskému rychlíku, který odjíždí ve 23,50 z Wilsonova nádraží. Dopravováno bude cca 4 miliony kusů po 500 zł v průvodu 1 úředníka Národní banky polské a 2 úředníků Národní banky Československé. Další transporty téže offsetové bankovky (objednané v množství as 30 milionů kusů) budou následovati v měsíčních intervalech, v množství as po 5 milionech kusů, tedy ještě asi v pěti transportech. ... Prosím, abys laskavě podle mně dané instrukce zařídil potřebné s ministerstvem vnitř.“²⁵

Již předtím však Polská národní banka v roce 1948 objednala u tiskárny Národní banky Československé v Praze dvě hodnoty bankovek, a sice bankovku po 100 zł a bankovku po 500 zł. Francouzsky psanou smlouvu, datovanou dnem 5. února 1948, podepsal za polskou stranu ředitel NBP Stanisław Riedel a ředitel PWPW (Państwowa Wytwórnia Papierów Wartościowych) Dr. Josef Neumann, za československou stranu vrchní ředitel NBCs JUDr. Leopold Chmela a jeho náměstek Ján Oliva. Smlouva²⁶ zněla na 8 500 000 exemplářů bankovek v hodnotě 100 zł²⁷ a 600 000 exemplářů bankovek v hodnotě 500 zł, přičemž obě hodnoty měly nést datum 01. 07. 1948.²⁸ Smlouva rozpracovává detaily (technické — rozměry bankovek, techniku tisku, barevnost líce a rubu, ideovou náplň, systém číslování, vodoznak, papír), termín dodávky hotových bankovek (1. 7. 1949), cenu (986,50 Kčs za 1 svazek bankovek po 100 zł, 1967,- Kčs za 1 svazek bankovek po 500 zł s možností zvýšit smlouvenou cenu za svazek, kdyby materiální a personální náklady mezitím prokazatelně stouply), způsob platby, systém kontroly atd.

Informaci o uzavřené smlouvě na tisk těchto dvou hodnot podal na důvěrném zasedání Dočasné správy NBCs její vrchní ředitel JUDr. Leopold Chmela dne 24. února 1948. Sděлил, že ve dnech 5. až 7. února 1948 byla vypracována zadávací smlouva, podle níž NBP objednává u NBCs „výrobu ploten a tisk bankovek na 100 zlotých a 500 zlotých podle návrhu, který bude dodán objednavatelem. Dodací lhůty do 1. července

²⁴ Kopie francouzsky psané smlouvy z 23. 2. 1950 v A STC Praha. Z korespondence a uzavřených smluv tedy vyplývá, že bylo objednáno (a zřejmě i dodáno) větší množství bankovek, než uvádí Cz. Miłczak, a dále, že byly na tisk těchto bankovek použity přinejmenším dva druhy bankovkového papíru.

²⁵ A STC Praha. — Národní archiv Praha (dále jen: NA Praha), fond Ministerstvo financí (dále jen: MF), sign. F 113a, 113b. — Třetí transport této bankovky měl být vypraven v noci 16. 6. 1950 bohumínským rychlíkem č. 48 z Wilsonova nádraží. Polský průvodce transportu, ředitel Władysław Bartoszewski, měl přijet do Prahy ve středu 14. 6. 1950, s nakládáním vagonu mělo být započato 16. června v odpoledních hodinách. Ostrahu nákladu měl zajišťovat ministr národní bezpečnosti Ladislav Kopřiva (NA Praha, MF, F 113). — O osobnosti JUDr. Leopolda Chmely a Jaroslava Kabeše viz: J. Š o u š a — J. Š ů l a, *Peníze v proměnách moderní doby*, s. 233 a 241.

²⁶ Její kopie je uložena v A STC Praha.

²⁷ Cz. Miłczak, *Katalog polskich pieniędzy papierowych*, č. 139.

²⁸ *Tamtéž*, č. 140.

1949. Celková výše účtu činí 9 565 450,- Kčs, a bude placena podle podmínek stanovených obchodní smlouvou československo-polskou ze dne 4. července 1947. Splatnost účtu 30 dní po dodání zboží". Zadávací smlouva byla podepsána v Praze a dopisem z Varšavy ze dne 10. 2. 1948 byla smlouva potvrzena. Dočasná správa NBČsl. vzala informaci na vědomí a schválila ji.²⁹

Papír na tyto kvalitně tištěné polské bankovky, zřejmě považované již za „definitivní“ či „mírové“ (jak byly obdobné bankovky nazývány v CSR), které měly nahradit dosavadní bankovky tištěné ofsetem či knihtiskem a jejichž falzifikace by byla obtížná, byl objednáán z Francie. Do tiskárny v Praze došlo celkem ve dvou zásilkách kamionem z Francie 102 beden papíru s vodotiskem na 100 zř a sedm beden papíru s vodotiskem na 500 zř. Dne 2. listopadu 1948 byla provedena celní prohlídka zásilky, které byl přítomen za NBP ředitel St. Riedel a za NBČs Karel Jelínek a Josef Pochobradský. Bylo zjištěno, že v bedně č. 87 je o pět archů méně, v bedně č. 19 byl nalezen jeden arch s utrženým rohem a v bedně č. 22 jeden arch zcela potrhaný.³⁰ Korespondence pražské tiskárny bankovek s vedením NBP v zájmu upřesnění detailů tisku bankovek průběžně pokračovala, i když ji máme zachovanou pouze torzovitě (např. pro rok 1948).

Z důvodů nám blíže neznámých však vyrobené bankovky nebyly do Varšavy odvezeny. Zdá se, že jejich emise byla pozdržena v důsledku nových ekonomických a politických okolností a začalo být s nimi počítáno pro připravovanou peněžní reformu v Polsku. Výše zmiňovaný dopis z 22. 2. 1950 však obsahuje i další zajímavou informaci o těchto dvou hodnotách zř tištěných v měditisku: „Nové polské bankovky měditiskové po 100 a 500 zř, vyrobené u nás v roce 1949, jsou dosud v úschově v našich tresorech v Praze. [...] Dříve než by došlo k transportu měditiskových platidel vyrobených v r. 1949 neb těch měditiskových bankovek na 100 zř, které podle nové objednávky budeme dotiskovati v letošním roce, podám o tom zvláštní informaci.”

Mezitím polská strana nakupovala ve Francii u firmy Office francais des papiers fiduciaires v Paříži další bankovkový papír, který nechávala dovézt do Prahy. Tento papír platil NBP. Dne 1. února 1950 vydala obchodní správa NBČs bezpečnostnímu referentu Okresního národního výboru v Tachově potvrzení, že zaměstnanci NBČs Otta Vostříž, Václav Král a Bohuslav Fiala jsou pověřeni provázením autokamionu z Francie, převážejícího bankovkový papír do Prahy (někdy ve dnech 2. až 15. února

²⁹ Archiv České národní banky (dále jen: A ČNB) v Praze, fond NBČs, sign. 56/1, založeno in: Schůze bankovní rady NBČs 1950. V referátu pro Dočasnou správu NBČs ředitel tiskárny Ing. M. Valina sdělil, že zakázku pro Polsko, „která zaměstná v měditisku všech šest plochých strojů na dobu 4–5 měsíců, bylo možno přijmouti za předpokladu, že se tím odsune výroba našich vlastních nových platidel měditiskových a že bude patrně třeba novou padesátikorunu provést bez měditisku“, a dále: „Sjednaná cena za objednanou výrobu byla věcně a svědomitě kalkulována tak, aby se polskému spojenci vyšlo co nejvíce vstříc, aby však výroba nebyla pro nás za žádných okolností nevýhodnou či dokonce ztrátovou. Účtovaná cena bude asi velmi blízko cenám za obdobné práce na světovém trhu, při čemž výhodou pro objednatele jest též podmínka, dle níž mu budou po skončení tisku předány tiskové plotny, umožňující pokračování v tisku doma“ (A STC Praha). Československá padesátikoruna, která nakonec nebyla vytištěna měditiskem, ale ofsetem, je pravděpodobně státovka s datem 3. 7. 1948, uvedená do oběhu 17. 12. 1948.

³⁰ A STC Praha (Protokol o převzetí a počítání zásilky francouzského papíru na bankovky 500 a 100 zlotých z 4. listopadu 1948).

1950, další dodávka se měla realizovat asi po pěti týdnech), mají usnadnit francouzským průvodcům transportu styk s československými úřady a zabezpečit dopravu na československém státním území. Vedení NBCs žádalo ONV v Tachově o povolení k vstupu do pohraničního pásma pro jmenované zaměstnance. Dopis končí: „Spolupodepsaný ředitel kádrového oddělení potvrzuje, že po stránce kádrové není proti shora jmenovaným zaměstnancům námitek“.³¹ Dodávka francouzského bankovního papíru dorazila do Prahy 8. února 1950. Papír byl určen na další tisk bankovek 100 zř na základě jednání ředitele St. Riedela v Praze.

V dubnu 1950 se již jednalo o dotisky bankovky 100 zř a navíc si NBP objednával tisk bankovky 50 zř.³² Ve dnech 9.–12. 5. 1950 byl v Praze opět ředitel NBP Stanisław Riedel a „ohlásil gener[álnímu] řediteli NBCs nutnou potřebu NBP svěřiti tiskárně platidel NBCs další dotisk bankovky 100 zř a další tisk bankovky 50 zř, jejíž první náklad byl proveden v jiném ústavě a jejíž originální desky nám právě odevzdal“.³³ Zakázka však způsobila tiskárně problémy, neboť žádané množství a dodací lhůty byly v poměru ke kapacitě tiskárny problematické, a tak tiskárna požadovala zavedení druhé směny a přesčasové práce na některých úsecích, přijetí dalších pracovníků (10 mužů a 12 žen pro pomocné práce, 1 ofsetového strojmistra a 2 litografy), nezatažování pracovníky tiskárny brigádami a jinými pracemi mimo závod, posunutí programu tisku nových československých platidel, pravidelný dotisk dosavadních československých platidel omezit na množství nezbytně potřebné pro oběh a vyloučení tisku nepeněžních cenin; s pracemi pro NBP se mělo začít v polovině června 1950. Informace byla dr. Leopoldem Chmelou prohlášena za tajnou a dr. Jaroslav Nebesář³⁴ sdělil členům bankovní rady: „Připomínám všem pánům, aby na to zapoměli, až odejdou“. Pracovníkům obchodní správy NBCs JUDr. L. Chmela připomněl: „Musím zdůraznit jednu věc — a to musí býti také protokolováno — že ona stař, obsažená v tomto hlášení tiskárny bankovek a týkající se tisku polských bankovek, musí býti vámi považována za tajnou zprávu, která nesmí býti dále nikomu sdělena. Myslím, že zde nemusím uvádět důvody, proč. Souvisí to s chystanou měnovou reformou v Polsku, a to je věc, která musí býti naprosto utajena. Musí býti tedy tato zpráva považována za úřední tajemství, které nesmí býti dále sděleno.“ A náměstek generálního ředitele Ján Oliva upozornil: „Kdyby se tato otázka začala ventilovat v polských kruzích, byly by z toho nepříjemnosti.“³⁵

V červenci 1950 došlo k jednání o ceně za 50 zř bankovky a zřejmě i o výši množství exemplářů. První dodávka do Polska se realizovala 27. října 1950, kdy bylo odesláno 1 792 000 exemplářů. Postupně bylo v roce 1950 v šesti dodávkách (27. 10.; 11. 11.; 25. 11.; 9. 12.; 16. 12. a 28. 12. 1950) odesláno 9 084 000 kusů bankovek, za něž NBP platil 1087,- Kč za svazek. Šlo ovšem pouze o „část objednávky.“ Výlohy spojené

³¹ A STC Praha.

³² *Tamtéž*.

³³ A ČNB Praha, fond NBCs, sign. 56/1, Schůze bankovní rady NBCs 1950. — Jde o bankovku katalogové číslo Miłczak 138. Autor však uvádí, že desky pro tuto bankovku ryl Jindra Schmidt a švédskou tiskárnu uvádí jako druhou, která prováděla pouze dotisk této hodnoty.

³⁴ O osobě JUDr. Jaroslava Nebesáře viz: J. Š o u š a — J. Š ů l a, *Peníze v proměnách moderní doby*, s. 239.

³⁵ A ČNB Praha, NBCs, Obchodní správa, 1. 6. 1950, k. č. 10/170, Tajné, NBC — 130/4; A ČNB Praha, NBCs, 56/1, schůze bankovní rady 1950.

s dopravou zásilek a doprovodem byly účtovány zvlášť.³⁶ Celkový počet v Praze vyrobených bankovek této hodnoty není zatím známý, ale vzhledem k různosti typů písmen a čísel označujících bankovky lze soudit, že došlo ještě k dvěma dalším dotiskům (je dochovaná druhá smlouva z 23. května 1951 na dodávku osmi- až osmi a půl milionu exemplářů, za svazek se mělo platit 1 043 Kčs).³⁷

K peněžní reformě v Polsku došlo dne 30. října 1950, kdy byly dány do oběhu mince vyražené v Kremnici³⁸ a v Budapešti (1 gr, 2 gr, 5 gr, 10 gr, 20 gr, 50 gr, 1 zł) a bankovky v hodnotě 2 zł, 5 zł, 10 zł, 20 zł, 50 zł, 100 zł a 500 zł (všechny s datem 1. července 1948); na rozdíl od Československa nebyla pro polskou peněžní reformu žádná platidla zhotovena v SSSR. Dosavadní platidla byla v oběhu do 8. 11. 1950, nová platidla byla hotovostně měněna v poměru 1 nový zł = 100 zł starých, úspory v peněžních ústavech byly měněny v poměru 100 zł starých = 3 zł nové. Bankovky v hodnotě 2 zł a 5 zł byly vytištěny v Polsku knihtiskem,³⁹ v hodnotě 10 zł a 20 zł ofsetem v Budapešti,⁴⁰ v hodnotě 50 zł ofsetem v Praze,⁴¹ v hodnotě 100 zł hlubotiskem a ofsetem v Praze⁴² a v hodnotě 500 zł hlubotiskem a ofsetem v Praze.⁴³ Všechny tři hodnoty realizované v Praze byly tisknuty na dodávaný polský bankovkový papír, každá

³⁶ A STC Praha (vyúčtování z 28. prosince 1950).

³⁷ A STC Praha, kopie francouzsky psané smlouvy. Podepisoval ji za polskou stranu nový ředitel NBP Władysław Bartoszewski a za Státní banku československou v Praze generální ředitel JUDr. Otakar Pohl a jeho náměstek Ludovít Kováčik (viz o nich: J. Š o u š a — J. Š ů l a, *Peníze v proměnách doby*, s. 250–251, 253).

³⁸ Pro Polsko se razily v Kremnici mince již roku 1948, od 10. srpna do konce roku jich bylo vyhotoveno 71 732 000 kusů (Štefan K a z i m í r — Jozef H l i n k a, *Kremnická mincovňa. 1328–1978*. Martin 1978, s. 156) a roku 1949. Mincovna se zavázala vyrobit 199 milionů kusů, ale dodala jen 183 141 000 kusů mincí (*tamtéž*, s. 157). Byly to mince, které byly v Polsku v oběhu, ale literatura neuvádí, o které nominály šlo. O mincích, ražených roku 1950 pro polskou peněžní reformu, literatura lakonicky uvádí: „pošských mincí počtom 176 616 000 kusov“ (*tamtéž*, s. 158). Dochovala se však zpráva, kterou 22. února 1950 telefonoval do Prahy ředitel ing. Ján Horák: Ke dni 15. 2. 1950 mincovna vyrazila 116 353 000 kusů 10 gr, 96 971 000 kusů 20 gr, 54 284 000 kusů 50 gr a 21 802 000 kusů 1 zł. Část vyražených mincí byla již odvedena NBP do Varšavy. Z přehledu vyplývá, že nižší nominály byly raženy v Budapešti, ale také ve varšavské mincovně (Józef Andrzej S z w a g r z y k, *Pieniądz na zemiach polskich X–XX w.* Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1990, s. 363–365). Vedení kremnické mincovny předpokládalo, že ke dni 15. dubna 1950 bude hotovo 100 milionů kusů mincí, tj. 6300 beden, čili náklad pro jeden celý vlak. Tato zpráva byla současně zaslána řediteli NBP S. Riedelovi do Varšavy (Archiv Státní tiskárny cenin Praha).

³⁹ Cz. M i ł c z a k, *Katalog polskich pieniędzy papierowych*, č. 134, č. 135 (tisk PWPW Łódź, dotisk od roku 1956 PWPW Warszawa).

⁴⁰ *Tamtéž*, č. 136 (tisk Pénzjegynomda a Magyar Nemzeti Bank, Budapest; pozdější dotisk PWPW Warszawa), č. 137 (tisk opět Pénzjegynomda a Magyar Nemzeti Bank, Budapest, dotisk British American Bank Note Co., Ltd, Canada; dále PWPW Warszawa).

⁴¹ *Tamtéž*, č. 138 (Tiskárna bankovek Státní banky československé, Praha; dotisk Riksbankens Sedeltryckeri, Stockholm; dále PWPW, Warszawa).

⁴² *Tamtéž*, č. 139 (Tiskárna platidel Národní banky Československé, Praha; dotisk PWPW, Warszawa).

⁴³ *Tamtéž*, č. 140 (Tiskárna platidel Národní banky Československé, Praha; dotisk PWPW Warszawa).

z nich měla specifický figurální vodoznak, jejich výtvarný návrh opět zhotovil Waclaw Borowsky a realizoval ho (snad s výjimkou 50 zł) pražský rytec Jindřich Schmidt.⁴⁴

Příprava na polskou peněžní reformu začala asi již počátkem roku 1950, realizace mincí a bankovek a jednání o jejich výrobě již ve druhé čtvrtině roku 1950. Ze 13. 6. 1950 máme zprávu, že 16. června 1950 odjede z Prahy do Varšavy již třetí transport hotových polských bankovek a z 22. 6. 1950 máme první zprávy o plánované přepravě zvláštním vlakem (12–14 nákladních vagónů) zásilky mincí z Budapešti do Polska přes československé státní území mezi pohraničními stanicemi Štúrovo a Bohumínem-Petrovicemi dne 29. 6. 1950. Zásilku měli na požádání NBP doprovázet dva zaměstnanci NBČS a bezpečnostní doprovod z Ministerstva národní bezpečnosti v Praze.⁴⁵

První vagón polského papíru (asi 8000 kg) pro tisk 50 zł byl připojen na Balt-Expres, který přijel 8. 7. 1950 ráno v 8,28 hod. do československé pohraniční stanice Lichkov a doprovázel ho úředník NBP Jerzy Martinowicz, odtud zásilku doprovázel do Prahy úředník SBČS Otta Vostříž; protože nešlo o hotová platidla, nýbrž pouze o nepotíštěný vodotiskový papír, nebyl vyžádán TB SBČS doprovod příslušníků Sboru národní bezpečnosti, ale k doprovodu zásilky stráží SNB přesto nakonec došlo.

Teprve 8. srpna 1950 zaslalo vedení SBČS sdělení ministru zahraničního obchodu Antonínu Gregorovi o tom, že SBČS „přijala pro svou tiskárnu bankovek zakázkový tisk několika druhů papírových cenin (platidel) pro Narodowy Bank Polski a také Státní mincovna v Kremnici provádí pro tento ústav ražbu některých mincí, tedy dodávky, jež jsou pro nás zbožím, vyváženým do Polska“. Jednání o těchto zakázkách „jsou tajná“ a jsou z polské strany vedena jen ministrem financí a oběma vedoucími NBP, resp. dvěma vedoucími jeho emisního oddělení; NBP zásadně nepoužívá v této věci prostřednictví jiných úřadů, ať vnitrostátních či zastupitelských. Vedení SBČS bylo požádáno vrchním ředitelem NBP, aby sdělilo československým úřadům, jejichž oddělení budou nějak zúčastněna na realizaci těchto dodávek, „žádanou tajnost jednání pro současné dodávky z Kremnice a též pro budoucí dodávky z tiskárny bankovek Státní banky československé.“ Vedení SBČS žádalo, aby ministr zařídil informování vedoucích úředníků příslušných oddělení ministerstva zahraničního obchodu a vedoucích úředníků příslušného oddělení výsadní společnosti KOVO v Praze, aby obsah všech písemností a jednání o jakýchkoliv exportních dodávkách TB SBČS byl pokládán „za přísně důvěrný“ a aby se československé úřady v těchto věcech zásadně neobracely s dotazy do ciziny, ale pouze na generální ředitelství SBČS či ředitelství Státní mincovny v Kremnici. Zboží bude ve jmenovaných případech deklarováno jako „potíštěný papír“ nebo jako „kovové plakety“. Příští dodávka z Kremnice bude podle dohody s NBP adresována na polskou dopravní firmu Hartwig a deklarována opět jako „kovové plakety“. Další transport z Kremnice se bude realizovat v první třetině září.⁴⁶

Korespondence z následujících dnů a týdnů mezi vedením SBČS v Praze, ministerstvem financí v Praze a ministerstvem národní bezpečnosti v Praze se týkala oznámení

⁴⁴ Viz výše poznámku č. 33. O osobnosti J. Schmidta viz jeho biogram in: J. Š o u š a — J. Š ů l a, *Peníze v proměnách moderní doby*, pozn. 18 na s. 266. V monografii věnované Mistrovi (Jaromír H o ř e c, *Jindřich Schmidt. Život mezi rytinami*. Praha 2002) je věnována jedna kapitola — Setkání s miliony — Schmidtové podílu na tvorbě bankovek (viz s. 15–32, na s. 29 se připomíná polská bankovka 100 zł, č. katalogu 139).

⁴⁵ NA Praha, MF, F 113.

⁴⁶ *Tamtéž*.

dodávek bankovkového papíru, odvodu hotových bankovek a zajišťování bezpečnostního doprovodu těchto zásilek. Tak 2. 9. 1950 měla dojít do Lichkova zásilka bankovkového papíru, v úterý 12. 9. 1950 z Prahy odcházela zásilka hotových bankovek (86 beden; doprovod Otta Vostříž a Josef Pelcl) za asistence členů SNB při nakládání, odvozu a transportu bankovek;⁴⁷ další zásilka bankovkového papíru došla do Lichkova 7. 10. 1950, z Prahy odjížděl transport s vytištěnými bankovkami 13. 10. 1950 odpoledním rychlíkem (jeden nákladní a jeden služební vagon, doprovázeli zaměstnanci TB SBČS Václav Král a Josef Medřický) a ještě 31. října 1950 bylo transportováno do Polska 16 beden bankovek (2270 kg bttto) za doprovodu V. Krále a dvou příslušníků SNB.

Přes československé území také přejížděly vagony s polským bankovkovým papírem do Maďarska a zpět z Budapešti do Varšavy vagony se zhotovenými bankovkami (10 zł, 20 zł). Zásilky na trati z Bohumína do Štúrova a opačně opět doprovázeli pracovníci TB SBČS a ostraha příslušníků SNB. Vagon polského papíru pro budapeštskou tiskárnu měl přejíždět naše území podle oznámení z Varšavy 5. 8. 1950, ale ve skutečnosti projel Bohumínem již 4. 8. 1950 ve večerních hodinách; krajské velitelství SNB v Moravské Ostravě operativně zařídilo doprovod. Druhý vagon bankovkového papíru pro Budapešť projel územím ČSR 17. 8. 1950, třetí dne 29. 8. 1950, čtvrtý 14. září 1950, pátý vagon 28. 9. 1950, další 18. 10. 1950; transporty doprovázel přes naše území O. Vostříž. Z Budapešti projížděly naším územím vagony pro Varšavu s natištěnými bankovkami a vyraženými mincemi 12. října 1950 (13 vagonů, z toho jeden osobní).

I po provedení peněžní reformy v Polsku pokračovaly dodávky platidel z Prahy a Budapešti do Varšavy. Z Prahy byl vypraven transport „menšího množství polských platidel“ 12. 11. 1950 (15 beden, doprovod V. Král), ale den předtím dorazil do Lichkova vagon bankovkového papíru. Další dodávka pro NBP byla vypravena z Prahy 26. 11. 1950, dále 10. 12. 1950 (16 beden), 17. 12. 1950 (den předtím došel do Lichkova vagon bankovkového papíru a další jeden do Bohumína 20. 12. 1950) a ještě 28. prosince (poslední dodávka roku 1950); transport doprovázel v zastoupení onemocnělého V. Krále další pracovník TB SBČS, Čeněk Humhal. Dodávky vytištěných polských bankovek byly z Prahy expedovány i v následujícím roce: již 28. 1. 1951 odešla první zásilka, mezitím do Mezilesí (Międzyzlesia) přijel vagon papíru 17. 2. 1951 (do Prahy ho doprovodil další pracovník TB, Václav Pokorný), další dva vagony papíru — a již poslední — o hmotnosti 13 000 kg doprovázel z Lichkova do Prahy Č. Humhal dne 26. 5. 1951. Z Prahy odešla zásilka bankovek ve dvou vagoncích v sobotu 26. 5. 1951, ve středu 1. 8. 1951, 30. 10. 1951 a 18. dubna 1952. Zda to byla poslední dodávka z Prahy, nevíme, ale další spisy o transportu hotových polských platidel z TB SBČS v Praze se ve fasciklu již nenacházejí.⁴⁸

⁴⁷ V Přerově však nebyl naložený vagon pro zahřáté ložisko shledán schopným další jízdy, byl odstaven a opravován. Nakonec dojel do Petrovic, kde byl náklad přeložen a nový vagon odejel 14. 9. 1950 s varšavským rychlíkem. Doprovázející O. Vostříž, který 18. 9. 1950 podával zprávu o vzniklé situaci, připomněl, že již 5. dubna 1950 byl v Praze přistaven vadný vagon. O incidentu byl informován vedením SBČS ministr dopravy Alois Petr, ale i ministr národní bezpečnosti Ladislav Kopřiva, poněvadž „věc se nezdá být právě jednoduchá a bylo by snad na místě, kdybyste jí věnovali bližší pozornost“ (*tamtéž*). Vyvozené závěry z nehody, která mohla být tehdy kvalifikována jako sabotáž, u spisu však přiloženy nejsou.

⁴⁸ *Tamtéž*.

Z Budapešti do Varšavy přejížděly naše území v úseku Štúrovo-Petrovice vagóny s vytištěnými polskými bankovkami (vždy s doprovodem našich zaměstnanců SBČS nebo TB SBČS a stráže SNB) 31. 10. 1950, 12. 11. 1950, 26. 11. 1950, 10. 12. 1950, 17. 12. 1950, 28. 12. 1950, 27. 5. 1951 (dva vagóny), 1. 8. 1951, 30. 10. 1951 a 13. prosince 1951. Tím zprávy o převozu polských bankovek z Budapešti do Varšavy končí.

Vagón bankovkového papíru pro tiskárnu v Budapešti projížděl československým územím 9. 11. 1950, 12. 12. 1950, 20. 12. 1950, 29. 12. 1950, 16. 1. 1951, 24. 1. 1951, 23. 2. 1951, 1. 3. 1951, 9. 3. 1951, 3. 7. 1951, 11. 7. 1951, 24. 7. 1951, 3. 8. 1951 a 14. 8. 1951,⁴⁹ což byla — zdá se — poslední dodávka polského bankovkového papíru do budapeštské tiskárny platidel.

Spisy o tisku bankovek pro Polsko, uložené v českých archivech, umožňují nahlédnout do mechanismu příprav platidel pro sousední stát a upozornit na skutečnost, že v Polsku proběhla podle vzoru Sovětského svazu třídně laděná peněžní reforma, která měla likvidovat „socialismu nepřátelské živly“, ale ve skutečnosti ožebračila masy drobných výrobců v zemědělství a průmyslu. Za necelé tři roky se totéž stalo v Československu,⁵⁰ ale v roce 1950 zde nikdo na možnost obdobného ožebračování národa nepomyšlel...

JIRÍ ŠOUŠA, JAROSLAV ŠŮLA

DRUK POLSKICH BANKNOTÓW W CZECHOSŁOWACJI W POŁOWIE XX WIEKU

(Streszczenie)

Artykuł oparty jest na dokumentach przechowywanych w Archiwum Narodowym w Pradze, zespół „Ministerstwo finansí”, a także w archiwach Czeskiego Banku Narodowego w Pradze i Państwowej Drukarni Papierów Wartościowych w Pradze. Uzupełnia informacje zawarte w katalogu polskich pieniędzy papierowych Czesława Miłczaka z 2005 roku.

Porównanie sytuacji walutowej w Czechosłowacji i w Polsce po 1945 r. wykazuje wyraźne cechy wspólne. Okupacja niemiecka zdewastowała systemy pieniężne obu państw i nowe władze musiały stopniowo usuwać z obiegu pieniądź okupacyjny. Do obiegu wypuszczono najpierw bony tzw. serii 1944, wydrukowane w Moskwie. Gdy w Czechosłowacji podczas reformy monetarnej z 1 listopada 1945 roku wydano do obiegu znaki pieniężne, wydrukowane przez rząd emigracyjny w Wielkiej Brytanii, w Polsce banknoty wydrukowane podczas wojny w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii nie zostały emitowane. Rząd warszawski poszedł drogą tworzenia i emisji własnych banknotów, wydrukowanych w kraju (poza jednym nominałem, wydrukowanym w Czechosłowacji).

⁴⁹ *Tamtéž.*

⁵⁰ O peněžní reformě v ČSR roku 1953 již existuje početnější literatura, která ji líčí z různého úhlu pohledu. Její numismatickou stránku akcentuje v poslední době práce J. Šouša — J. Šůla, *Peníze v proměnách moderní doby*, s. 65–76, která na s. 260–262 upozorňuje na stávající literatura a dostupné prameny.

W 1950 roku rząd w Warszawie postanowił przeprowadzić radykalną reformę pieniężną. Monety wykonano w Republice Czesosłowackiej (mennica Kremnica) i na Węgrzech (mennica Budapeszt). Banknoty wydrukowane w Polsce (2 zł, 5 zł), na Węgrzech (10 zł, 20 zł), a najwyższe i najbardziej skomplikowane nominały Czechosłowacji (50 zł, 100 zł a 500 zł) na papierze banknotowym dostarczonym przez polski rząd. Odmienne niż w Czechosłowacji, nie wprowadzono w Polsce nominałów opartych na trzykrotności jednostki. Dostawy monet i banknotów z Węgier realizowano transportem kolejowym przez czeskosłowackie terytorium, pod eskortą pracowników Państwowego Banku Czechosłowackiego i ochrona policyjną. Banknoty drukowane w Pradze przewożono również w konwojach kolejowych eskortowanych także przez przedstawicieli polskiej strony, którzy w Boguminie przejmowali odpowiedzialność za transport. Autorzy śledzą trasy i terminy poszczególnych transportów (przywóz papieru do Pragi, wywóz banknotów z Pragi, transporty do i z Budapesztu). Podczas realizacji reformy walutowej z 1 czerwca 1953 r. w Czechosłowacji wszelkie nowe znaki pieniężne przywieziono ze Związku Sowieckiego.

Artykuł dopełnia dane o jednym z etapów rozwoju polskiej waluty i dostarcza materiału porównawczego dla badań powojennych przemian monetarnych w Europie Środkowej.

JIŘÍ ŠOUŠA, JAROSLAV ŠŮLA

PRINTING OF POLISH BANKNOTES IN CZECHOSLOVAKIA IN THE MIDDLE OF THE TWENTIETH CENTURY

(Summary)

The article is based on documents stored in the National Archives in Prague, the collection 'Ministerstvo financí', as well as in the files of the Czech National Bank in Prague and the State Printing House of Valuable Papers in Prague. It complements the information contained in the Czesław Miłczak 2005 catalogue of Polish paper money.

The comparison of the money situation in Czechoslovakia and in Poland after 1945 reveals distinct common features. German occupation had devastated the monetary systems of both states and the new authorities had to gradually withdraw occupation money from circulation. Bonds of the so called 1944 series, printed in Moscow, were first put into circulation. While during the monetary reform of 1st November 1945 in Czechoslovakia notes printed by the government-in-exile in Great Britain came into circulation, in Poland the banknotes printed during the war in the USA and Great Britain were never emitted. The Warsaw government followed the policy of making and issuing their own banknotes, printed in Poland (except one denomination, printed in Czechoslovakia).

In 1950, the government in Warsaw decided to implement a radical monetary reform. The coins were made in the Republic of Czechoslovakia (the Kremnica mint) and in Hungary (the Budapest mint). Banknotes were printed in Poland (2 zł, 5 zł), in Hungary (10 zł, 20 zł), and the highest and most elaborate denominations, in Czechoslovakia (50 zł, 100 zł and 500 zł), on banknote paper provided by the Polish government. Unlike in Czechoslovakia, denominations based on the triple unit were not introduced in Poland.

Deliveries of coins and banknotes from Hungary were completed by means of rail transport through Czechoslovakia, under guard of employees of the National Bank of Czechoslovakia and under police escort. Banknotes printed in Prague were transported also in rail convoys escorted also by representatives of the Polish side, who in Bohumín assumed responsibility for transport. The authors are tracing the routes and dates of particular transports (supplying paper to Prague,

taking banknotes out of Prague, transports to and from Budapest). During the accomplishment of the monetary reform of 1st June 1953 in Czechoslovakia, all new notes and coins were brought from the Soviet Union. The article complements data concerning one of the development stages of Polish currency and provides comparative material for study of post-war monetary changes in Central Europe.